

Gert Jochems

Psycho-dissectie voor beginners

Acteur Gert Jochems zag *Da'issss...!* (tekst en regie van Peter De Graef) in HetPaleis. De voorstelling hield hem zodanig bezig dat hij in de pen kroop. Etcetera geeft graag ruimte aan theatermakers die hun gedachten over het werk van andere theatermakers willen delen.

Toen ik de voorstelling *Da'issss...!* van Peter De Graef, David Cantens, Brechtje Louwaard en Tristan Versteven aan het bekijken was, voelde ik mijn hoofd opengaan. Een opening die er al zat, werd almaar breder. Het was alsof ik naar mezelf zat te kijken. Ik vereenzelvigde me met Francis, De Verschrikkelijke Meneer, één van de personages, maar ook met Meisje en Stille, de andere personages. Meisje en Stille zijn stemmen in Francis' hoofd en vertegenwoordigen de aspecten van zijn persoonlijkheid die hij liever negeert. Zo ben ik –zonder pathologisch schizofreen te zijn– ook een verzameling stemmen die ik probeer te leren kennen en in mijn hoofd samen te brengen. Je zou de voorstelling het toppunt van psychologisering kunnen noemen: de makers kruipen letterlijk in de psyche van een personage en onderwerpen die aan een grondige analyse.

De makers van *Da'issss...!* psychologiseren dat het een lieve lust is. 'Psychologiseren' doet haast

geen enkele theatermaker meer. Het woord heeft een zeer negatieve bijklank gekregen; het roept associaties op met slecht naturalistisch theater, zoals je het nog wel eens bij liefhebbers ziet die Ibsen, Strindberg of Norén spelen. Peter De Graef en Co doen het op een manier die het weer aanvaardbaar maakt. Méér nog: ik zat op het puntje van mijn stoel, zoals ik nog zelden gezeten heb op een theaterstoel.

Dat psychologiseren doen ze letterlijk. De drie personages zijn stukken van één en dezelfde persoon. En dat wordt ook expliciet gezegd – bijvoorbeeld door het Meisje: 'Ik ben een stukje van je binnenste. Ik ben alles wat jij niet durft te zijn. Jij wil verstandig zijn en knap en sterk. (...) Jij wil goed tegen pijn kunnen, jij wil nooit huilen (...) En ik ben alles wat jij niet mag. Ik ben vriendelijk en ik heb geduld en ik ben een meisje.'

Wanneer ik zelf als acteur meewerk aan voorstellingen, ben ik zeer wantrouwig als in een

tekst een thema té expliciet wordt aangekaart. Ik zou het uitleggen van een thema net zoveel mogelijk beperken. Het publiek moet maar begrijpen wat ik bedoel door tussen de regels te lezen of te horen wat niet gezegd wordt. Zoals Hamlet nooit letterlijk uitlegt dat en waarom hij een twijfelaar is, terwijl hij net bekend staat als één van de grootste twijfelaars uit de toneelliteratuur. Iets uitleggen op het toneel, uit schrik dat je publiek anders niet kan volgen, is *not done*. Als je iets zou moeten uitleggen op het toneel, wil dat eigenlijk zeggen dat je slecht bezig bent. In *Da'issss...!* gebeurt het wél en toch is het een pracht van een tekst, die er bij mij als zoete koek in gaat.

Over koek gesproken, in de voorstelling zit een scène die nu al goed op weg is om legendarisch te worden. Sta me toe ze de koekjes-scène te noemen.

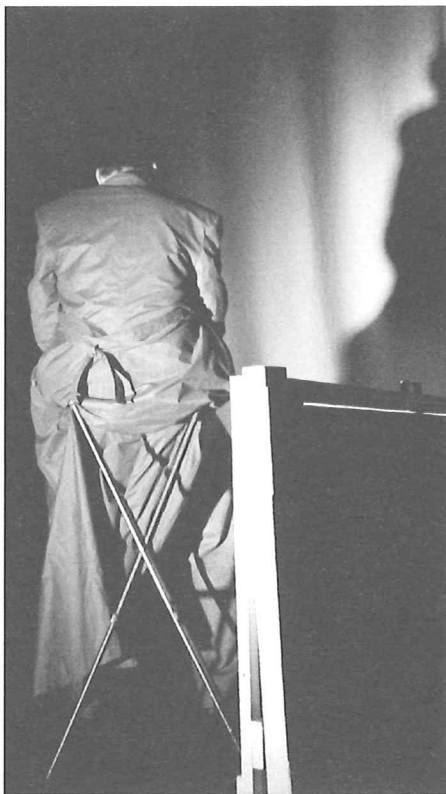
HET MEISJE (...) Wat is dit?
 DE VERSCHRIKKELIJKE MENEER (VM)
 Koekje.
 HET MEISJE Ja. En nu moet jij mij 's proberen uit te leggen: waarom is dit een koekje!?
 DE VM Waarom? Wat is dit nu voor een stomme vraag, dat is gewoon een koekje...
 HET MEISJE Ja, maar ik vraag je: waarom zeggen we tegen dit voorwerp koekje en niet betonboormachine? Haal jij voor mij eens even het koekige uit dat koekje.
 DE VM Het is bruin.
 HET MEISJE Koffie is ook bruin en dat is geen koekje. En je jas is bruin. Geen koekje.
 DE VM Het kruimelt!
 HET MEISJE Boterhammen kruimelen ook, en cake kruimelt, potgrond... dat kruimelt allemaal... en dat zijn geen koekjes; dus daar kan het 'm niet in zitten.
 DE VM Ja maar, koekjes zijn hard.
 HET MEISJE Stenen zijn ook hard, en een plank is hard; het leven soms... dat is allemaal hard.
 DE VM Maar koekjes zijn zoet... maar appels ook, en cola en jam...
 HET MEISJE En de liefde soms... dat is allemaal zoet en geen koekje. En je hebt ook zoute koekjes trouwens, kaaskoekjes, pizzakoekjes...
 DE VM Het is rechthoekig!? Een voetbalveld is ook rechthoekig...Ja, dan weet ik het niet. Zeg het maar. Je hebt gewonnen...
 HET MEISJE Oh nee, maar dat is niet de bedoeling... Het gaat niet om winnen of verliezen. Het is gewoon maar om u te laten zien dat de waarheid

even moeilijk te pakken is als een druppel inkt die in een glas water is gevallen. Als we nu naar dit koekje kijken, dan zijn we het er met miljarden mensen over eens: dat dit een koekje is. En omdat miljarden mensen... omdat er zoveel zijn geeft ons dat het gevoel, dit zal dan wel de waarheid zijn... Maar als we ons dan ernstig beginnen af te vragen, wat is dat nu: een koekje? Waar zit 'm het koekige in dat koekje, dan grijpen we in het niets...kijk! (*Het meisje slaat het koekje kapot.*) Het is al geen koekje meer, d'r zijn alleen maar een hoop kenmerken: plat, hard, bruin, zoet, kruimelig... Als we d'r één kenmerk tussen vandaan halen; bijvoorbeeld zoet; dan hebben we al geen koekje meer, maar ... Iets heel anders... een zandvlakte bijvoorbeeld, dat is ook plat, hard, bruin en kruimelig.
 DE VM Wat wil je nu zeggen; dat niks echt is!
 HET MEISJE Jawel; alles is echt. Maar 'echt' is dikwijls alleen maar wat we met heel veel mensen denken. En dikwijls zitten we er met heel veel mensen naast... Vroeger geloofde bijvoorbeeld iedereen dat de wereld plat was, als de tafel. En iedereen was dan ook bang dat als een schip te ver de open zee op ging in de richting van de rand van de wereld, dat je er dan ook af kon vallen...
 DE VM Misschien denken wij dan nu ook dingen die niet kloppen.
 HET MEISJE Ongetwijfeld.
 DE VM Jaaa... nu snap ik 'm...

Hier wordt zoveel tijd genomen om iets uit te leggen dat je zou kunnen denken 'dit gaat te ver'. Hier zou gezondigd worden tegen het 'te veel uitleg'-verbod in het theater. Niets is minder waar. Wat de makers hier over waarheid willen zeggen, en over de manier waarop taal daarin functioneert, kan bijna niet anders dan veel ruimte krijgen. Je voelt de drang om een belangrijke boodschap te brengen, zonder de gebruikelijke omwegen van de kunsttaal. De Verschrikkelijke Meneer, en samen met hem het publiek, krijgt hier een expliciete boodschap voorgeschoteld. Er wordt daarvoor een gepast kader geschapen. De VM praat eigenlijk met stemmen in zijn hoofd, die hij lang niet heeft willen horen. En zo krijgen wij ook stemmen te horen die we allang niet meer gehoord hebben in het theater. Stemmen die zonder veel metaforiek een boodschap brengen. 'Waarheid' is een problematisch woord voor de kunstenaar. Hij wil wel *zijn* waarheid brengen, maar niet *de* waarheid of algemeen geldende uitspraken. Door een personage te creëren dat tegen stemmen in zijn hoofd praat, wordt zo'n breedvoerige uitleg boeiend en interessant. Zo'n stukje taal filosofie – want dat is het toch een beetje – voor tienjarigen is zeker geen evidentie. Peter De Graef brengt dit waagstuk tot een goed eind. Hij engageert zich om zijn boodschap over te brengen in niet mis te verstane bewoordingen. De boodschap wordt daarbij in zo'n fantasierijke context gepresenteerd dat je z'n theorie zonder enig probleem volgt. Ook de tienjarige, want die wil ik niet onderschatten.

Een kunstenaar is zelden expliciet in zijn taal, of die nu beeldend, teatraal of muzikaal is. De taal van de kunstenaar is meestal metaforisch, metonymisch, symbolisch. Met andere woorden: hij/zij gebruikt taal om de werkelijkheid van een andere kant te bekijken dan de dagelijkse of schoolse. Er zijn nu eenmaal dingen, zoals bijvoorbeeld de waarheid, waarover je moeilijk in dagelijkse termen kan praten.

In de Kopergieterij maakte ik samen met Johan De Smet, Chokri Ben Chikha en Bruno De Groote de voorstelling *LiegLiefjeLieg*. We wilden het hebben over de leugen. Tijdens het schrijven van de tekst zorgden Johan De Smet (mede-auteur) en ik ervoor dat we nooit letterlijk over de waarheid of de leugen schreven, maar personages toonden die wel zéér grondig logen (over hun komaf bijvoorbeeld). Het wa-

Da'iss...! PETER DE GRAEF/HETPALEIS Foto Kurt Van der Elst

ren allen wezen. Eén ervan loog over zijn moeder. Hij beweerde dat ze nog leefde, terwijl de waarheid was dat hij ze zelf had verzonnen – tot de haarkleur en lijfgeuren toe. *Da'iss...!* gaat ook over waarheid en leugen, maar gebruikt wel degelijk expliciet het woord 'waarheid' en legt ook uit hoe waarheid, gevoel en taal daarbij werken. Fantastisch! Waar komt toch die onhebbelijke drang vandaan om zo verbloemd mogelijk te spreken?

Ook de manier waarop van realiteitsniveau wordt gewisseld is een zeldzaamheid in het theater van de laatste tien jaar in Vlaanderen en Nederland. Zo zien we een Verschrikkelijke Meneer die een klein meisje lastigvalt, dat verklaart een verdrongen deel van zijn persoonlijkheid te zijn. De Verschrikkelijke Meneer wordt teruggeloten door een personage dat hij onmiddellijk als zijn eigen vader herkent. De zoon schiet vervolgens zijn vader dood (letterlijke en geen symbolische vadermoord!), die ostentatief op de grond ligt te stuiptrekken, maar weer opstaat, zijn ver-

momming aftrekt en zegt (door ondergetekende geparafraseerd): 'Francis, jij zit in een toneelstuk', en: 'Jij ligt nu op de operatietafel en wij zijn verborgen delen van je persoonlijkheid die van de verdoving gebruik maken om aan het woord te kunnen komen.'

Peter De Graef en zijn acteurs spelen het klaar om verdrongen stukjes persoonlijkheid, gedachten en droombeelden uit een mensenhofd helder op het toneel te brengen – en ondertussen ook nog eens de codes van dat toneel te ontbloten. Er weerklinkt muziek of het regent op de Verschrikkelijke Meneer als de acteurs daarom vragen; een fles breekt stuk op iemands schedel; valse oren, baard en haren vliegen in het rond, koudijs tovert de scène in een mum van tijd om in een droomplek, enzovoort.

Een toneelverhaal met zo'n expliciete moraal die toch alle drammerigheid vermijdt, heb ik nooit eerder gezien. De verantwoordelijkheid die de makers van *Da'iss...!* op zich nemen om ons iets te leren, is bewonderenswaardig en verdient alle steun. Ik heb ook nog nooit zo'n behoefte gevoeld om een voorstelling die ik zelf niet gemaakt heb te loven en te omhelzen. Ik hoop dat meer theatermakers 'vormingstoneel' van dit kaliber gaan brengen. Onze individualistische maatschappij kan best wat meer idealistische kunstenaars als Peter De Graef gebruiken. Hij getuigt van engagement en idealisme zonder naïef te zijn. De thema's die in het stuk voorkomen – negatie, verdrongen delen van een persoonlijkheid, schuldgevoel enzovoort – lijken misschien wat veel hooi op de vork van jonge tieners (voor wie de voorstelling bedoeld is), maar ik ben er zeker van dat heel wat kinderen zich in de personages zullen herkennen. 'Ken jezelf' kan je tegen iedereen zeggen. Iedereen moet iedereen helpen om die onontbeerlijke zelfkennis te verwerven.

Bedankt Peter, David, Brechtje en Tristan. Jullie schrijven theatergeschiedenis. Leve het vormingstoneel!

DA'ISSS'...!

TEKST EN REGIE Peter De Graef
SPEL Tristan Versteven, Brechtje Louwaard en David Cantens
DRAMATURGIE Nathalie Tabury
KOSTUUMS Else Bogaerts
DECOR EN LICHT Arne Lievens
PRODUCTIE HetPaleis
PREMIERE 21 februari 2004, HetPaleis (Antwerpen)